

Mens en Wereld

8e Jaargang no. 9 - October 1953

MAANDBLAD VOOR BUITENKERKELIJKE ★ UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

Einstein's Wereldbeeld

(Fragmenten uit: Albert Einstein, Mein Weltbild)

HET schoonste, dat wij beleven kunnen, is het mysterie. Het is de ontroering, die aan ware kunst en wetenschap ten grondslag ligt. Wie die ontroering niet kent en zich niet meer verwonderen kan, is om zo te zeggen dood en het licht in zijn oog is gedoofd. Het ondergaan van het geheimzinnige — zij het ook gemengd met vrees — heeft de religie voortgebracht. Het weten van het bestaan van het voor ons ondoorgrondelijke, van de manifestaties der diepste wijsheid en stralendste schoonheid, die voor ons begrijpen slechts in hun primitiefste vormen toegankelijk zijn, dit weten en voelen vormt de ware religiositeit; in deze zin, en slechts in deze behoort ik tot de diep religieuze mensen.

Een God, die zijn schepselen beloont en bestraft, die dus een wil heeft zoals wij die in ons zelf kennen, kan ik mij niet voorstellen. Ook een individu, dat voortbestaat na zijn lichamelijke dood wil en kan ik mij niet voorstellen, al koesteren zwakke geesten zulke gedachten uit angst of belachelijk egoïsme. Het mysterie van de eeuwigheid van het leven, het bewustzijn en het vermoeden van de wonderbaarlijke bouw van het bestaande is voor mij voldoende, evenals het toegewijde en devote streven naar het begrijpen van een, zij het nog zo klein deel van de in de natuur zich manifesterende rede.

AL het doen en denken van de mensen is gericht op de bevrediging van gevoelde behoeften en de leniging van smart. Dit moet men nooit uit het oog verliezen, wanneer men geestelijke stromingen en hun ontwikkeling begrijpen wil. Want gevoel en verlangen is de motor van alle menselijk streven en voortbrengen, hoe verheven dit laatste zich ook aan ons voordoet. Van welke aard zijn nu de gevoelens en behoeften, die de mensen tot religieus denken en tot geloof in de ruimste zin gebracht hebben? Wanneer wij hierover nadenken zien wij spoedig, dat de meest uiteenlopende gevoelens de oorsprong van religieus denken en beleven vormen. Bij de primitieve mens is het in de eerste plaats de vrees, die religieuze voorstellingen wekt. Vrees voor honger, wilde dieren, ziekte, dood. Daar in deze fase van het bestaan het inzicht in het causale verband meestal gering is, schept de menselijke fantasie zelf min of meer analoge wezens, van wier wil en

werk de gevreesde ervaringen afhankelijk zijn. Men meent nu de gezindheid van die wezens gunstig voor zich te stemmen, doordat men handelingen verricht en offers brengt, die volgens het van geslacht op geslacht overgeleverd geloof die wezens milder stemmen resp. hun sympathie voor de mens opwekken. Ik spreek in deze zin van vrees-religie. Deze wordt niet voortgebracht, maar toch in sterke mate gestabiliseerd door de vorming van een bijzondere priesterkaste, die zich uitteefte voor bemiddelaarster tussen die gevreesde wezens en het volk, en hierop een machtspositie grondvest. Vaak verbindt de op andere factoren steunende leider of heerser, resp. een bevoorrechte klasse, priesterlijke functies met zijn wereldlijke heerschappij, ter versterking van deze laatste, of er bestaat een belangengemeenschap tussen de politiek-heersende en de priesterkaste.

Een tweede bron van religieus scheppen zijn de sociale gevoelens. Vader en Moeder, leiders van grotere menselijke groepen zijn sterfelijk en feilbaar. Het verlangen naar leiding, liefde en steun geeft de stoot tot vorming van het sociale resp. morele godsbegrip. Het is de God der voorzienigheid, die beschermt, bepaalt, beloont en straft. Het is de god, die al naargelang van de horizon van de mens het leven van de stam, de mensheid, ja het leven zelf lief heeft en tot ontwikkeling brengt, de trooster in ongeluk en ongestild verlangen, hij, die de zielen der gestorvenen bewaart. Dit is de sociale of morele godsvoorstelling.

In de heilige Schrift van het Joodse volk kan men goed de ontwikkeling van de vrees-religie tot de morele religie waarnemen, die zich in het Nieuwe Testament voortzet. De godsdiensten van alle cultuurvolken, vooral ook van de volken van het Oosten, zijn in hoofdzaak morele religies.

De ontwikkeling van vrees-religie tot morele religie is een belangrijke stap vooruit in het leven der volken. Men wachte zich voor het vooroordeel, dat alle godsdiensten der primitieven zuivere vrees-religies, die der beschaafde volken zuivere morele religies zouden zijn. Alle zijn integendeel gemengde typen, met dien verstande echter, dat op een hogere trap van sociaal leven de morele religie de overhand heeft.

Al deze typen hebben het antropomorfe karakter van de godsvoorstelling met elkaar gemeen. Boven dit stadium van

religieus beleven verheffen zich gewoonlijk slechts bijzonder geestelijk-rijke individuen en gemeenschappen in belangrijke mate. Bij allen echter bestaat er nog een derde stadium van religieus beleven, zij het ook slechts zelden scherp omlijnd; ik zou het als cosmische religiositeit willen aanduiden. Dit laat zich aan degene, die niets ervan in zich heeft, slechts moeilijk duidelijk maken, te meer daar er geen antropomorf godsbegrip aan beantwoordt.

Het individu voelt de nietigheid van menselijke wensen en doelstellingen en de verhevenheid en wonderbaarlijke orde, die zich in de natuur evenals in de wereld van het denken openbaart. Het voelt het individuele bestaan als een soort gevangenis en wil de totaliteit van het bestaande als een zinvol geheel beleven. Kiemen van cosmische religiositeit vindt men reeds in vroege ontwikkelingsstadia, b.v. in enkele psalmen van David evenals bij sommige profeten. Veel sterker is het element van cosmische religiositeit in het Boeddhisme, zoals vooral Schopenhauers prachtige geschriften ons geleerd hebben.

De religieuze genieën van alle tijden onderscheidden zich door deze cosmische religiositeit, die geen dogma's en geen God kent, welke men zich volgens het beeld van de mens voorstelt. Er kan dus ook geen kerk bestaan, waarvan de belangrijkste leerstellingen berusten op cosmische religiositeit.

Zo komt het, dat wij juist onder de haeretici van alle tijden mensen vinden, die van deze hoogste religiositeit vervuld waren, en die door hun tijdgenoten vaak als atheïsten beschouwd werden, soms ook als heiligen. Van dit gezichtspunt uit beschouwd staan mannen als Democritus, Franciscus van Assisi en Spinoza dicht bij elkaar.

Hoe kunnen mensen elkaar deelgenoot maken van hun cosmische religiositeit, wanneer deze tot geen duidelijk omlijnd godsbegrip en tot geen theologie leiden kan? Het komt mij voor, dat het de belangrijkste functie van de kunst en de wetenschap is, dit gevoel onder de ontvankelijken te wekken en levend te houden.

Slechts wie de ontzaglijke inspanning en in de eerste plaats de overgave beoordelen kan zonder welke baanbrekende wetenschappelijke scheppingen van de geest niet tot stand kunnen komen, kan de sterkte van het gevoel beoordelen, waaruit alleen dergelijke, van het praktische leven afgekeerde arbeid voort kan komen. Welk een diep geloof in de rede van de cosmos en welk een verlangen naar het begrijpen, zij het ook slechts van een glimp van de in deze wereld geopenbaarde rede moest in Kepler en Newton leven, dat zij het mechanisme van de beweging van het firmament in de eenzame arbeid van vele jaren konden ontraadselen! Wie het wetenschappelijk onderzoek in hoofdzaak slechts uit zijn praktische resul-

taten kent, komt licht tot een volkomen onjuiste opvatting omtrent de geestestoe-stand van de mannen, die — omringd door sceptische tijdgenoten — aan gelijkgezinden, verstrooid over de landen der aarde en over de eeuwen, de weg gewezen hebben.

Slechts wie zijn leven aan dergelijke doelstellingen gewijd heeft, kan zich een duidelijk beeld vormen van datgene, dat deze mensen bezielde en hun de kracht gegeven heeft ondanks talloze mislukkingen aan het doel getrouw te blijven. Het is de cosmische religiositeit, die zulke krachten verleent. Een tijdgenoot heeft niet ten onrechte gezegd, dat de ernstige onderzoekers in onze, over het algemeen materialistisch ingestelde tijd, de enige diep religieuze mensen zijn.

Men zal moeilijk een wetenschappelijke geest aantreffen, die zich met diepgaand onderzoek bezighoudt, wien niet een eigenaardige religiositeit eigen is. Deze religiositeit onderscheidt zich echter sterk van die van de naïeve mens. Voor de laatste is God een wezen, op wiens zorg men hoopt, wiens straf men vreest — een gesublimeerd gevoel van het soort verhouding van kind tot vader — een wezen, tot welk men in zekere zin in een persoonlijke betrekking staat, hoe respectvol deze ook zijn mag.

De wetenschappelijke onderzoeker echter is doordrongen van de causaliteit van alle gebeuren. De toekomst is voor hem niet minder noodzakelijk en bepaald dan het verleden. De moraal is voor hem geen goddelijke, maar een zuiver menselijke aangelegenheid.

Zijn religiositeit ligt in de extatische verwondering over de harmonie van de natuurlijke wetmatigheid, waarin zich een zó superieure rede openbaart, dat al het zinvolle van menselijk denken en ordenen slechts een zwakke, onbetekenende weergans daarvan is. Dit gevoel is het „Leitmotiv“ van zijn leven en streven, voor zover dit zich boven de slavernij van het egoïstische wensen verheffen kan. Ongetwijfeld is dit gevoel nauw verwant met datgene, dat de religieus scheppende naturen van alle tijden vervuld heeft.

MENS en WERELD

is het orgaan van het Humanistisch Verbond. **Redactieraad:** H. Bongers, Dr J. C. Brandt Corstius, Ing. B. J. Max, Dr O. Noordenbos, Mr A. Stempels. **Adres Redactie:** Oranjestraat 38, Amersfoort. Copie vóór de 1ste van de maand inzenden. — **Adres Administratie:** Bleyenburgstraat 1, tel. 10163, Utrecht. Postgiro 304960 t.n.v. Hum. Verbond.

ACTUALITEITEN

● **Tekort aan menselijkheid.** De Ned. Ver. tot Bescherming van Dieren heeft enige rapporten gepubliceerd, waaruit in de pers (bijv. Elsevier van 22 Aug.) een ontstellende bloemlezing is verschenen. Een haast onvoorstelbare wreedheid tegenover dieren behoort blijkbaar tot de dierbare vrijheden die wij ons permitteren mogen. Wij geloven niet, dat speciaal onder humanisten, die God opgegeven hebben en daarmee volgens tal van gelovigen aan menselijkheid zullen verliezen, wreedheid tegenover dieren zo bijzonder groot is. Wij zouden wel eens bij vermeldingen van wreedheid de „gezindten“, waartoe de wreedaards behoren, opgegeven willen zien. Eigenlijk is het beschamend dat wij een speciale „dierendag“ hebben. Dit doet te veel denken aan de 364 resterende dagen, waarop dieren geen bijzondere bescherming genieten.

● **Tekort aan levensstijl.** In maar al te begrijpelijke bitterheid schreef hierover Dagboekancier in „Het Parool“ van 14 Sept., het gedrag van aspirant-passagiers voor de Amsterdamse tram in het licht stellend. Hij vermeldde o.a. het geval van een oude heer, die bij het instappen „pootje gehaakt“ werd, waardoor hij kwam te vallen, waarna de volgende passagiers zijn rug als opstapje gebruikten. Hier vinden we dezelfde gevoelloze brutoheid als bij dieren mishandeling. Een ontstellend tekort aan eerbied voor de ander, die ook de oorzaak is van de baldadigheid der jeugd, die van bruggen af hun fluimen of nog ergere ongerechtigheden doet neerdalen op de passagiers van rondvaartboten. Wat een terrein ligt hier voor gecombineerde opvoedkundige activiteit van alle gezindten. Hoeveel eerbied voor de „ander“ zal ook al niet pril gefnuikt worden door de weinige verdraagzaamheid voor „andersdenkenden“. Is eerbied voor mens, dier en eens anders goed niet een toetssteen voor de mate, waarin werkelijk geloofd of een overtuiging beleden wordt? Aan de vruchten kent men de boom.

● **Waarheid en naastenliefde.** schrijft prof. van Bemmelen, hoogleraar in het strafrecht te Leiden, in „De Telegraaf“ van 29 Aug., moeten de basis zijn van het strafrecht. Hij verwerpt zowel de gedachte van de noodzaak van bestraffing der zonde, welke God ons opdraagt als het standpunt van de nuttigheidsleer die zegt dat de maatschappij uit haar midden moet weren en straffen die haar schade toebrengen. Alsof, merken wij hierbij op, de grootste schade aan de maatschappij wordt toegebracht door hen die met de strafrechter in aanraking komen.

Twee grondprincipes, aldus prof. v. B., kent de menselijke geest: waarheid nastreven en pijn en leed voorkomen of ver-

zachten. Wat nodig is, is de oorzaken opsporen die zo vaak tot misdaad leiden, de opvoedingsfouten, gevolg van onvoldoende kennis van de jeugdige mens, van tekort aan naastenliefde.

Het ligt geheel in de lijn van de humanistische mensbeschouwing, die niet weet van het bestraffen van zonden, die, voordat ze spreekt van goed en kwaad, de mens wil leren kennen. Hoe vaak zullen juist niet zij met straf komen aandragen, die hun vooroordelen als deugd beschouwen en het kwaad, waartegen zij met straf en rechter willen opgetreden zien, zelf op hun geweten hebben — als zij het maar wisten. Prof. v. B. pleit daarom voor meer medisch-paedagogische bureau's; dan zullen er minder gevangenen nodig zijn.

● *Humanistencomplex* noemt Fedde Schürer in de „Friese Koerier” de neiging van christelijke verenigingen en organen om al wat niet op de grondslag van bijbel en geloofsbelijdenis staat, als humanistisch te etiketteren. Schürer schrijft dit naar aanleiding van een artikel uit „Het Orgaan” van het christelijk overheidspersoneel, dat het N.V.V. een humanistische organisatie is. Dit is volgens F. S. niet anders dan het brengen van eenvoudigen in een valse geestelijke gerustheid en de geraffineerden kunnen op deze manier een organisatie diskwalificeren, die zij als een concurrente beschouwen. Hij raadt als christen deze heren aan zich te laten analyseren door een goede theoloog. Wie had, laat ons zeggen, een jaar of acht geleden gedacht, dat het woord humanistisch al zo spoedig in de verdeeldheidsfeer van ons landje zijn plaats zou krijgen?

● *Euthanasie en het absolute.* Euthanasie is het vreemde woord voor een: zachte dood (doen) sterven. Volgens de R.K. moraal is het doodslag iemand — zonder zijn toestemming — uit een ondragelijk lijden of ongeneeslijke ziekte verlossen. Toch breken zich in brede lagen veranderde opvattingen baan. In enige artikelen in „De Maasbode” van deze zomer werd de veranderde zienswijze toegeschreven aan het verdwijnen van het begrip van het *absolute*, dat nauw verband houdt met het afnemen van het christelijk geloof. Daarvandaan het grote nut, aldus deze krant, van een geopenbaarde zedeleer, door het kerkelijk gezag nader verklaard. Als de schrijver van het artikel nu maar eens zou kunnen inzien, dat deze geopenbaarde zedeleer niet anders is dan een eenmaal gangbaar geworden zedeleer die een geloofs- of een kerkelijke sanctie heeft ontvangen, zou hij ook kunnen begrijpen dat eenmaal mogelijkerwijs de euthanasie ook deze sanctie zou kunnen krijgen. Alleen er ontstaan tegenwoordig geen absolute waarheden en zedelingen meer. Daarom verliezen gaandeweg alle absoluut geheten waarheden en leringen hun dwingende macht.

Sebastiaan Castellio

Het is in hoge mate verheugend, dat de figuur van Castellio dit jaar in het midrelpunt van de belagstelling staat, bij velen, die hem bestuderen en eren als de grote voorvechter der verdraagzaamheid in de 16e eeuw. Het is waarlijk niet gering wat er in de laatste tijd gebeurd is om deze, zo lang vergeten, Franse denker de plaats te geven in het culturele leven van West-Europa waarop hij volgens velen recht heeft.

Zou men, voor de tweede wereldoorlog, aan een cultureel belangstellende leek, sterker, aan een algemeen onderlegd historicus, ja zelfs aan een godsdiensthistoricus voorgelegd hebben, wie Castellio was, dan zouden er negen van de tien het antwoord schuldig zijn gebleven. Ja, Montaigne schrijft bij zijn dood, in 1563, een zin, die van sympathie getuigt, in 1612 worden zijn dan bekende geschriften in Nederland vertaald en uitgegeven maar via de veroordeling der Remonstranten ook spoedig begraven in bibliotheken. Hij raakt in een vrijwel algehele vergetelheid waar een bekende passage van de grote Michelet, omstreeks het midden van de 19e eeuw geschreven, noch de monumentale, tweedelige biografie van Ferdinand Buisson, noch de passages over hem in Lecky's beroemde boek over de Geschiedenis van de opkomst en de invloed van het rationalisme in Europa, noch een betrekkelijk populair boek van Giran, noch een moderne uitgaaf van zijn *Vertoog over de Ketters* veel aan veranderd hebben. Inderdaad, er werd een bescheiden gedenkteken opgericht in zijn geboorteplaats St Martin du Fresne. Lindeboom wijdt een hoofdstuk aan hem in zijn *Stiefkinderen van het Christendom* en er zijn andere kenners van zijn werk, maar waar ieder beschaafd mens het een en ander over Erasmus weet is Castellio, zelfs in de grote encyclopedieën vrijwel een onbekende. Daar komt een kleine verandering in door een boek van Stefan Zweig, die in de angstige tijd voor de tweede wereldoorlog, waar de zo vanzelfsprekende verdraagzaamheid van de 19e eeuw weggevaagd dreigde te worden door fascisme en nationaal-socialisme, een historische roman schreef, waarin hij Calvijn, de fanatieke despoot, stelde tegenover de humane en edele Castellio. Zijn haat tegen Hitler deed hem het portret van Calvijn vertekenen, maar de winst was, dat er duizenden kwamen voor wie Castellio niet meer een onbekende was.

De 27e October, vierhonderd jaar geleden, werd Servet in Genève verbrand en deze aanleiding tot het schrijven van Castellio's grote pleidooi voor de verdraagzaamheid is en wordt herdacht op tal van plaatsen, in druk en door het levende

woord. In het September-nummer van M. en W. heeft een verslag gestaan van het te Genève gehouden congres. En er is meer dan dit congres. De grote Amerikaanse godsdiensthistoricus Bainton schreef een hoofdstuk over Castellio in zijn boek *The Travail of Religious Liberty* en in Nederland verscheen een boekje getiteld: *Castellioniana* waar vier studies over Castellio en het vraagstuk van de tolerantie werden bijeengebracht. Hierin werd de tekst opgenomen van een voordracht van Becker, gehouden in Parijs, over zijn prachtige vondst van een onbekend handschrift over Castellio, een antwoord op een geschrift van Beza.

Inmiddels werkte een redactiecommissie uit het Castellio comité onder leiding van Becker aan de uitgave van een gedenkboek waar tal van geleerden facetten van het werk van Servet en Castellio zouden belichten. Juist voor het congres in Genève kwam dit boek, *Autour de Michel Servet et de Sebastien Castellion* gereed. Op hoog wetenschappelijk peil worden de lezer een aantal studies geboden over het werk van Castellio en Servet. Ongeveer gelijktijdig vertaalden Dirkzwager en Nielson het belangrijke, in Rotterdam berustende handschrift van Castellio, *De kunst van twijfelen en geloven, niet weten en weten* in het Nederlands.

Wij mogen er wel trots op zijn dat juist in Nederland, het land van de verdraagzaamheid, het initiatief werd genomen om Castellio zo grandioos te huldigen en hem, misschien voor goed, uit de vergetelheid terug te roepen. Radiovoordrachten, bijeenkomsten aan verschillende universiteiten zullen in deze maand het sluitstuk vormen van de herdenking. In St Martin du Fresne werd het monument, door de Duitsers vernietigd tijdens de tweede wereldoorlog, hernieuwd.

Gezien de grote plaats van de verdraagzaamheid in het Humanisme en gezien de plaats van de rede in de humanistische levensbeschouwing is het begrijpelijk, dat Castellio als voorvechter van de tolerantie en in zekere zin als voorloper van Descartes, ook door het moderne humanisme geëerd wordt als een van zijn grote voorlopers.

Met nadruk willen wij de lezer attent maken op de nog komende herdenkingsredes, de artikelen in de periodieken en niet in de laatste plaats op de Nederlandse vertaling van *De arte dubitandi* (De kunst van twijfelen). Wie de geschriften van Castellio leest maakt kennis met een der moedigste, redelijkste, menselijkste en ernstigste geleerden die hebben bijgedragen tot meer respect voor de menselijke waardigheid.

Van God en Gebod

Dr. P. Clausing. *De Mens in de Knoop*. 1953.

De vorige keer heb ik getracht de opvattingen van Dr. Clausing over „werkelijkheid en mysterie” beknopt weer te geven. De ervaring der werkelijkheid werd beschreven als de existentiële bevinding van het aanwezig-zijn-van-iets. Deze werkelijkheid was aanwijsbaar, letterlijk of figuurlijk, zoals het geweten bijvoorbeeld, maar zij wees ook naar vraagtekens, die vertegenwoordigden wat achter die vraagtekens lag: het mysterie. Dat mysterie nu bleek wel onderscheiden te moeten worden van God. God straalt in alles uit, ook in het Mysterie, maar het Mysterie was omvangrijker dan God, en God iets anders dan de bron der zedelijkheid. Zo kwamen wij op de vraag, hoe de schrijver dit alles wist; m.a.w. hoe motiveert hij het bestaan van God als onderscheiden van het Mysterie en als iets anders dan de bron der zedelijkheid. Deze vraag zal ons nu hebben bezig te houden. We zullen zien dat Dr. Clausing daarvoor een eigen methodiek ontwikkelt. Weliswaar is die methode niet zo nieuw, als hij hier en daar suggereert, want in feite ligt ze ten grondslag aan ieder ernstig gesprek over de godsdienst, maar hij heeft er in elk geval een heldere en originele vorm aan gegeven.

De vierde stem.

De mens — aldus de schrijver — ervaart in zijn binnenste stemmen die hem aanspreken. Heel duidelijk is dat ten aanzien van het zedelijke („de stem van het geweten”), maar daarnaast ervaart hij ook de stem van het redelijke en schone. Behalve deze drie stemmen, die spreken van goed, en kwaad, waar en onwaar, mooi en lelijk, is er nu voor sommige mensen nog een vierde stem; en deze stem spreekt van heilig en onheilig. Deze kwaliteiten hebben niet typisch betrekking op handelingen, ook niet op de schoonheid, maar op een hoog verheven Macht, die steeds tegenover de mens afstand bewaart, en op de mens zelf, die zich zijn kleinheid tegenover deze Macht bewust is. De stem zegt: de Andere is de Heilige, gij zijt de onheilige.

Terwijl nu de drie „gewone” stemmen op de aanwijsbare werkelijkheid betrokken zijn (zij zeggen immers steeds iets over die werkelijkheid), is het met de vierde stem geheel anders. Het denken dat door deze stem gericht wordt, schiet de hele aanwijsbare werkelijkheid voorbij. In het niets? Neen! er heeft een ontmoeting plaats. Ons denken wordt als van een tegenoverliggende kant opgevangen en vervuld en de mens stamelt: „de Andere..... de Heilige..... God!” God openbaart daarin niet Zichzelf, Zijn wezen, maar uitsluitend de verhouding tussen

Hemzelf en de mens. Het is een echte Gij-ik-relatie. Het is de mens *alsof* God een echte persoon is. Het vermogen nu om aldus God te kennen uit dat wat in deze ontmoeting van hem geopenbaard wordt en dit als een klaarblijkelijke waarheid te beleven is het openbaringsgeloof.

In de beide voorgaande alinea's meen ik de kern van Dr. Clausings betoog in wezen te hebben weergegeven. Ik ga thans alle bijzonderheden voorbij en kom meteen op de hoofdzaak. De drie „gewone” stemmen zijn alle drie betrokken op aanwijsbare werkelijkheid. Ze zeggen wat de mens vindt, of wellicht beter: wat die stemmen vinden, van die werkelijkheid. Heel anders echter is het met de vierde stem. Ook die zegt in zekere zin wat de mens of die stem vindt; maar niet van de aanwijsbare werkelijkheid. Daarin zit nu juist voor de niet godsdienstige mens het dubieuze van de godsdienst. Hij weet dat bijvoorbeeld de stem der schoonheid (die toch al een aparte plaats inneemt) niet voor iedereen even duidelijk spreekt, en hij kan zich voorstellen, dat dit met de vierde stem nog veel meer het geval zou zijn. Maar dan blijft het verschil, dat de stem der schoonheid spreekt over aanwijsbare werkelijkheid, terwijl de vierde stem de mens aanspoort tot de ontmoeting met de niet-aanwijsbare werkelijkheid van God. Zelfs als de humanist al iets ervaart als een vierde stem, dan spreekt die hem nog niet over God aan, en de ontmoeting in de niet aanwijsbare werkelijkheid blijft uit. Als die ontmoeting voor ieder mens mogelijk was, zou trouwens die werkelijkheid ook aanwijsbaar zijn.

Op dit kernpunt van het gehele gesprek faalt Dr. Clausing m.i. volledig, en daarom is er in zijn origineel en eerlijk betoog in wezen ook niets dat een ongodsdienstig mens overtuigen kan. Tenzij van het feit dat godsdienstige mensen geen domoren of huichelaars hoeven te zijn. Maar dat is iets waarvan ook de „gewone” gelovige, theoloog of niet, ons licht overtuigen kan, en in feite allang overtuigd heeft. En als ik hier zeg „ons” dan bedoel ik niet de ongodsdienstigen zonder meer, maar diegenen die zich de moeite hebben gegeven onbevooroordeeld ernst te maken met de godsdienst, en in het bijzonder de humanisten. Het is uiteraard volkomen redelijk te geloven in het bestaan van God, als men niet alleen de stem hoort die van Hem spreekt, maar Hem tengevolge daarvan tenslotte ook ontmoet in de geestelijke sfeer. Maar het is tenminste even redelijk om niet te „geloven”, als men die stem niet over Hem hoort spreken en men Hem dan ook niet ontmoet.

Ik ga hier nu niet in op de kritiek, die de schrijver in waardeerbare objectiviteit zelf op de werking van de vierde-stem

uitoefent. Alleen kan ik het al heel weinig overtuigend vinden, als de auteur tenslotte meent met deze kritiek te kunnen klaar-komen door de simpele vraag te stellen: Hoe zou een mens er ooit toe komen zo iets hachelijks te verzinnen? Als daaruit de werkelijkheid van God moet blijken, kan men op dezelfde grond de werkelijkheid bewijzen van alle mythologische wonderbaarlijkheden die ooit uit een benauwd mensengemoed zijn ontsproten.

Godsdienst en zedelijkheid.

Na aldus de kernkwesitie behandeld te hebben komt dr. Clausing tot de interpretatie van de bijbel. Hij ziet de bijbel als een in zekere zin subjectieve en tijds-gebonden weergave van fundamenteel godsdienstige ervaringen. De godsdienstige mens herkent daarin zijn eigen ervaringen en deze worden op hun beurt verdiept door het bijbelverhaal; m.a.w. hierin wordt met menselijke woorden zeer doeltreffend aangeduid wat God ons innerlijk te zeggen heeft. Dat is de betekenis van de historische openbaring in de bijbel. Op deze wijze fundeert de schrijver zijn belangwekkende poging om zijn „orthodoxe” geloofskwaliteit te verenigen met een vrijzinnige geloofsinhoud, waarin evenmin sprake is van God de Schepper als van een almachtig God, en waarbij de persoonlijke onsterfelijkheid evenmin een rol speelt als het geloof in wonderen. Niettemin moet men van dit geloof toegeven, dat het zinvol als christelijk geloof kan worden aangeduid in zoverre het in de herinneringsgestalte van Christus, wel niet als de „levende Heer”, maar dan toch als de „dode Meester”, het voorbeeld van de rechte verhouding tot God erkent.

Toch betekent de bijbel in deze gedachtenwereld heel veel. En dat blijkt wel op ontstellende wijze uit de behandeling van het offer van Abraham. Of Abraham heeft geleefd — aldus weer Dr. Clausing — en of hij zijn enige zoon Izaäk heeft willen offeren of niet, dat kan in het midden blijven. Wat geschreven staat, dat staat geschreven. Met name dat de mens aan God toebehoort, en zo dat hij Hem gehoorzaamt wat God ook — naar hij meent (dat staat er blz. 154!) — van hem vraagt: „Daar valt het gehele zedelijke oordeel weg. En terecht! Want Gods eis gaat boven alles,” aldus de schrijver (blz. 154). Daarom zijn Christenen altijd onbetrouwbare bondgenoten in de strijd voor de menselijke waardigheid, meende reeds ter Braak.

Wat de auteur hier verder aan toevoegt, is in ieder opzicht onbevredigend. Het godsdienstige en zedelijke oordeel zouden niet aan elkaar gemeten kunnen worden. Maar het is in elk geval geen onzin te zeggen, dat de hier weergegeven godsdienstige overtuiging onzedelijk is. Verder zou in de loop der geschiedenis blijken, dat het godsdienstige oordeel het zedelijke oordeel meer en meer in zijn

De Dag der Verenigde Naties

24 October 1953

Het zou me niet verwonderen als een deel van onze lezers min of meer meesmuilde bij het zien van dit opschrift. Zijn de V.N. zo'n succes geworden dat we de dag van hun oprichting moeten herdenken; zijn ze niet eerder navolgers geworden van de voormalige Volkenbond die zo roemloos is ondergegaan? Zijn ze niet even hard op weg om te vergroeiën en hun oorspronkelijke opzet: De Verenigde Naties der Wereld, te verloochenen? Was hun naam niet reeds fout en hadden ze niet de Verenigde Volken der Wereld moeten heten? Is het niet zo, dat een aantal landen nog steeds geen toegang tot de V.N. verleend is? Als we het wel hebben staan er een stuk of veertien op het kandidatenlijstje, waaronder het volkrijkste land — China — ter wereld!

Dit oordeel moge juist zijn, het is in ieder geval eenzijdig want naast deze ongetwijfeld aanwezige negatieve zijden staan ook belangrijke positieve die de steun van ons als humanisten in hoge mate verdienen. Dat zijn: de strijd tegen de

greep zou krijgen. Maar het is gelukkig omgekeerd, en dat bedoelt de schrijver feitelijk ook. Want het was, zegt hij, niet God die wilde dat Izaak werd geofferd, maar Abraham die God onvolledig verstond. (God liet het offer immers niet toe!) God is dus, goddank! gerehabiliteerd..... voor het zedelijk oordeel!! Arme Abraham, arme Christenen, die in de tijden dat het zedelijk oordeel het godsdienstig oordeel nog niet zozeer „in zijn greep” had, God onvolledig hebben verstaan en in Zijn naam hebben gefolterd en gemarteld, gebrand en vermoord. Arme Christenen..... en arme slachtoffers!

Ik begrijp natuurlijk wel wat Dr. Clausen zeggen wil: Niet de wijze waarop Abraham uiting gaf aan zijn gehoorzaamheid was goed, maar om die gehoorzaamheid zelf gaat het in het religieuze oordeel. Deze gehoorzaamheid is echter ledig! Want wat God van ons eist, kunnen we slechts weten vanuit de zedelijke sfeer; slechts dan verstaan we Hem volledig. Het is de bijzondere verleiding van het Christendom dat deze concrete zedelijkheid steeds weer opgeofferd dreigt te worden aan de ledige gehoorzaamheid, waarvan latere geslachten wel weer zullen zeggen, dat ze verkeerd verstaan was. De houding van vele christelijke politici ten opzichte van het moderne humanisme is daarvan een instructief voorbeeld.

J. P. VAN PRAAG.

oorlog en tegen de honger. Alweer, ook wat die punten betreft is er ruimschoots reden tot kritiek en we zouden b.v., al een heel eind verder zijn als men, de Ver. Staten in de eerste plaats, de toetreding van China niet verhinderde en minister Foster Dulles ter harte nam wat (niet-minister) Foster Dulles in 1950 in zijn boek „Oorlog of Vrede” schreef: Wij moeten er vóór zijn, dat alle landen lid worden van de V.N. zonder dat men te nauwkeurig poogt na te gaan wie „braaf” zijn en wie „stout”! Als de communistische regering van China in feite bewijst dat zij in staat is China te regeren zonder ernstige binnenlandse tegenstand, dan moet ook die regering tot de Ver. Naties worden toegelaten. Echter dient een bewind dat er na een burgeroorlog aanspraak op maakt de regering van een land te zijn geworden, niet erkend te worden tenzij het gedurende een redelijke periode op proef is gesteld.”

Misschien acht minister F. D. de periode van 4 jaar niet redelijk, de uitsluiting van een vijfde deel der mensheid kan de V.N. niet ten goede komen en stellig niet wanneer de spanningen er zo door worden verhoogd. Maar dat neemt niet weg dat de V.N. in ieder geval het gesprek gaande houden en zolang dat gaande is en gunstige perspectieven niet geheel zijn verdwenen is er kans dat een derde wereldoorlog wordt vermeden, mede door dat gesprek. Simpel gezegd: Blaffende honden bijten, (nog) niet!

Het tweede punt, onverbrekkelijk en zeer nauw met het eerste verbonden is de strijd tegen de honger, een punt dat onze aandacht in veel groter mate verdient dan er tot nu toe aan werd geschonken. Wanneer er een plotselinge natuurramp losbreekt zoals de aardbevingen onlangs in Griekenland of de overstromingen in ons land van Februari van dit jaar, worden we opgeschrikt en stroomt de hulp in allerlei vorm naar de getroffen. We voelen mee en er wordt geholpen. Dat er de vorige eeuw ongeveer 100 miljoen mensen in China van honger omkwamen en tientallen in andere „onontwikkelde” gebieden, was heel erg, maar dat drong in geringe mate tot het Westen door en we realiseren ons niet, althans volmaakt onvoldoende, dat de toestanden „in de onontwikkelde gebieden” er in het algemeen niet beter op zijn geworden, dat honderden miljoenen mensen moeten leven onder omstandigheden die voor een sober leven de Europeaan nog onvoorstelbaar zijn en die de grootste bedreiging vormen voor een vreedzame gang van zaken op onze, zo klein geworden aarde. De voedsel- en

landbouworganisatie (F.A.O.), de Technische hulpverlening (T.A.A.), het internationaal noodfonds voor kinderen (Unicef) en andere diensten van de V.N. verrichten goed en noodzakelijk werk en pogen de misère te bestrijden, maar uit de omvang van deze pogingen blijkt helaas al te duidelijk dat de volken, in de eerste plaats die van Amerika en West Europa, op geen stukken na beseffen hoe belangrijk en hoe noodzakelijk dit werk is. Waren ze het wel, de regeringen zouden niet wagen het op zo'n beperkte en krenterige wijze tot uitvoer te brengen.

De technische noodhulp, een uiterst belangrijk onderdeel van de samenwerking tussen de ontwikkelde en minder ontwikkelde landen zal dit jaar 21 miljoen dollar van 64 aangesloten landen ontvangen. De Sovjet Unie en de andere Oost Europese staten doen niet mee aan dit werk en de landen die wel mee doen hadden eind Februari 1953 hun bijdragen ten dele niet voldaan zodat het niet zeker is of de 300 nieuwe plannen die voor 1954 klaar liggen uitgevoerd kunnen worden. Een en twintig miljoen dollar, een flinke som, maar volkomen onvoldoende om de werken die uitgevoerd kunnen worden en bitter hard nodig zijn, te financieren. Op onze Nederlandse begroting van 1954 staat een post voor Technische Hulp van bijna 2,5 miljoen gulden ¹⁾, voor militaire hulpverlening in Korea ruim 17,5 miljoen.

In het eerste deel van het jaarrapport van de F.A.O. constateert de directeur-generaal, de heer Dodd, met voldoening dat de wereldlandbouwproductie dit jaar waarschijnlijk op het vooroorlogse peil is beland maar..... in de minder ontwikkelde gebieden en daar woont bijna 70 % van de wereldbevolking is de consumptie per hoofd van de bevolking wat kwaliteit en calorische waarde betreft niet meer dan 1/3 à 1/2 van die in Noord-Amerika en West-Europa. Wanneer we daarnaast in een overzicht van dit rapport in „Wor-dende Wereld” orgaan van de V.N. Sept. '53 lezen dat er een „verontrustende opstapeling van voedingsmiddelen in de dollargebieden is te vinden” terwijl de voedselconsumptie in het Verre Oosten nog beneden het peil van voor de oorlog ligt, dan blijkt dat er voor ons humanisten nooit sterk en dikwijls genoeg aangedrongen kan worden op ingrijpende en uitgebreide activiteit, een activiteit die het beste geleid zal kunnen worden door een organisatie die werkelijk de volkeren der wereld omvat. Of de V.N. tot die organisatie zullen uitgroeien ligt ook aan ons en haar gebreken, aarzelingen en onvolkomenheden vallen mede op ons terug.

P. SCHUT.

¹⁾ Deze bijdrage is enige dagen geleden door de Nederlandse regering met 50 % verhoogd daar de financiële toestand ernstige bezorgdheid veroorzaakte. Welke regering volgt?

Een Greep op de Gemeenschapsproblemen

(Verslag van de zomerleergang der Internationale School voor Wijsbegeerte onder leiding van H. J. Blackham, secretaris van de British Ethical Union).

Uitgangspunt van Blackhams betoog zijn de tegenwoordige toestanden in de mensenwereld en hun geschiedenis, de tegenwoordige stand van kennis en inzicht, en de ontwikkeling die er toe heeft geleid. Dit alles is in voortdurende verandering, het gaat er om of in deze veranderingen richtingen te onderscheiden zijn, en welke richtingen wij juist achten en willen bevorderen.

De onderscheidingen en keuzen, die door de mensen gemaakt worden, zijn slechts in schijn individueel, in de grond zijn zij de uitkomst van wel persoonlijke, maar gezamenlijke verwerking van dezelfde ervaringen. Individueel is slechts de voorkeur voor de aansluiting bij zekere algemene gevoelens over hetgeen in zaken van verleden, heden en toekomst van belang is. Het persoonlijk oordeel, eigenlijk groepsoordeel, of beter dan bewust oordeel, de gevormde overtuiging, komt tot stand door het verzamelen en verwerken van kennis, naar ieders eigen vermogen en aard en de invloed die daarop door anderen wordt uitgeoefend, totdat het alles als ervaring opgenomen wordt in zijn persoonlijkheid en als overtuiging verschijnt. Dit gebeuren, bij personen en groepen, heeft een betere kans degelijk voort te schrijden, als daarbij kennis bestaat van onderscheidingen, mogelijkheden, beperkingen, die de algemene wetenschap, de leer van het denken, de wijsbegeerte gevonden heeft. Hierin acht Blackham het nut gelegen van zijn eerste algemene voordrachten. Geleidelijk komt hij dan tot de praktijk des levens. Allereerst worden de verschillende soorten vragen, problemen onderscheiden, waarover de geest een uitspraak, een beslissing, een antwoord behoeft, hetzij personen, groep of gehele gemeenschap. Het zijn praktische en theoretische vragen, praktische naar de mogelijkheid een bepaald doel te bereiken, theoretische naar de samenhang tussen nieuwe verschijnselen en het reeds bekende. Zij kunnen van tijdelijke en blijvende aard zijn. Voor grote problemen moet niet gehoopt worden eens vooral de oplossing te vinden. Elke oplossing brengt een nieuwe situatie, welke het bereikte als slechts voorlopig doet inzien. Van belang is te erkennen, dat er onoplosbare problemen zijn, hetzij slechts doordat er nog geen aangrijpingspunt voor bestaat, hetzij doordat er onverenigbare tegenstellingen in besloten liggen. Gevaarlijk zijn de pseudo- of foute vragen, problemen, die in zichzelf een tegenspraak bevatten en bij onderzoek zinloos blijken. Even gevaarlijk zijn „verbale” antwoorden, schijnantwoor-

den, die ten onrechte bevredigen en bij onderzoek zinloos blijken.

Blackham laat zien, dat verschillende filosofische en economische schema's uit de oudheid, de middeleeuwen, de tegenwoordige tijd te karakteriseren zijn naar hun instelling ten opzichte van deze onderscheidingen en als te beperkt en te eenzijdig moeten worden afgewezen.

Zo waren er te allen tijde en zijn er ook nu wijsgeren en maatschappelijke leiders, die menen, dat een uiteindelijk en voor goed juist geheel van regels voor staatsinrichting en maatschappelijke verhoudingen kon worden samengesteld, de heilsleer en de heilstaat voor altijd. Zo zijn er die zich niet kunnen neerleggen bij het onoplosbare, of voor sommige het foute van vragen naar de eigenlijke aard van het heelal, de kennis, het zijn, het goede en ware, de vrije wil, het kwaad.

Voor de geestelijke gezondheid van de samenleving is het schadelijk als de problemen van het kind, de puber, de volwassene, de groeperingen, op verkeerde wijze worden behandeld. Er zijn voorgangers, leiders nodig, die ieder helpen zijn problemen onder de ogen te zien, ze te beoordelen, ze te aanvaarden of tot oplossing te brengen.

Zo voor praktische als voor theoretische problemen geldt, dat de eerste stap is, zich het probleem klaar bewust te maken. Vaak zal blijken, dat daarmee de oplossing een goed eind op weg is gebracht. Er is daarna het verzamelen van bestaande kennis en inzicht, het daaraan toevoegen van eigen ervaring of opzettelijke proefnemingen en nieuw inzicht, om op wetenschappelijke wijze naar oplossingen te streven. Praktische vragen vergen dan aanwijzing, wat er moet worden gedaan. De verkregen ervaring en inzichten, opgenomen in het geheel van de persoonlijkheid van de betrokkenen zal hen in staat stellen om daarin tot een overtuiging en tot optreden te komen. Dit is levenskunst, zowel voor het individu als voor de groep, de maatschappij.

Blackham besteedt dan de gehele tweede voordracht aan de uitwerking van deze figuur, aan een waarschuwing, waarvoor wetenschap wel, waarvoor niet te gebruiken is, en parallel daaraan, wat het nut en wat het gevaar is van ideologieën. De wetenschap beschijft onze kennis en inzichten in redelijke oorzakelijke samenhang, maar wijst ons geen doel aan of ontslaat ons van de moeilijkheid der keuze. Men mag zelfs niet (misprijzend) zeggen, dat zij zich te dien opzichte neutraal verhoudt, zij verhoudt er zich in het geheel niet toe. Zij is nuttig om kennis en ervaring in kaart te brengen, maar wij hebben die kaart van uit onze vitale kracht en gerijpte „intitit” zelf te gebruiken. Zij zal ons van grote dienst zijn om de weg te

vinden, waarlangs wij de doeleinden, die wij ons stellen, kunnen bereiken. Ook al zou de biologische wetenschap ons aanwijzen hoe het leven zichzelf in stand houdt, of in welke richting de evolutie van het natuurlijke leven op aarde heeft plaats gehad, dan mag daar niet wetenschappelijk uit besloten worden, hoe wij onze plannen voor alle toekomst moeten richten. Zo ook een ideologie kan een redelijk opgebouwd finaal geheel vormen, dat achtergrond is voor gezamenlijke toekomstplannen, er kan uit bestaande kennis slechts met medegebruik van onderstellingen, waarderingen, wensen, toe gekomen worden, en zij heeft de onzekerheden van deze elementen, moet ook voortdurend in verband met nieuwe ervaringen worden gebruikt. Ook hier worden wij niet ontlast van de moeilijkheid der keuze.

In de maatschappij leven steeds verschillende mogelijkheden van gezamenlijke keuze, van welke naar het tijdsgewricht sommige voorkeur krijgen, en zo schrijven de sociale veranderingen voort. De kracht waaruit, filosofisch gesproken, in beginsel de beslissingen genomen worden, werd buiten discussie gehouden, zou een afzonderlijke cursus ethica geveerd hebben. In Blackhams nieuwe boek (verschijnt October) wordt de vraag kort behandeld in deze zin, dat, wie eenmaal besloten heeft te leven, daardoor ook besluit in voortdurende wisselwerking met zijn omgeving te zijn, dat is te doen en te ondergaan en dus hiertoe de besluitvaardigheid te ontwikkelen.

Het derde cursus-uur verduidelijkt deze uitspraak, doordat besproken worden de principiële extreme levenshoudingen, die zich laten onderscheiden, de houding van domineren, van adapteren en van exploiteren. De eerste houding schat de geest boven alles, meent dat zij de wereld behoort te leiden, zou de houding van het Platonisme zijn, van theocratieën, van totalitaire staatsvormen, van technocratische illusies. Ook, indien de beheersing van het lichaam op de voorgrond wordt gesteld, basis zijn voor moralisme, voor stoïcisme.

Met de houding van adapteren wordt bedoeld een voorrang laten aan de wereld, zoals zij is en verandert, en zich daar naar zo goed mogelijk schikken. Blackham meent, dat bij deze houding een deterministische filosofie, marxisme en behaviourisme passen, in 't morele ascetisme.

De derde extreme mogelijkheid, „exploitation” zou die zijn, welke niet als de eerste twee aan een zekere betrekking tussen het eigene en het andere vasthoudt, maar in bewuste kortzichtigheid de wereld loslaat en zich in kleine kring in stand wil houden. Hedonisme en romanticisme zouden op deze grondslag staan.

Het consequente standpunt van Black-

Van over onze grenzen

Een hoogst merkwaardig artikel las ik zeer onlangs in het zeker niet links gerichte Zwitserse Weekblad „Die Weltwoche“, zo merkwaardig dat ik meende het onze lezers niet te moeten onthouden. Daarin stond namelijk een bespreking van een boek dat in het Italiaans onder de titel „Candele che si spengono“ (Uitgaande kaarsen) bij een vrij onbekende Romeinse uitgeverij verscheen. De auteur is niemand minder dan Monsignore Antonio Bacci, een van de secretarissen van de paus, wiens ambt het o.a. is, de pauselijke encyclieken en herderlijke brieven in de volmaakte Latijnse vorm te gieten. Dit werk is met een kerkelijke vergunning gedrukt.

De hoofdpersoon in deze sleutelroman is een seminarist, die tijdens zijn diensttijd in de oorlog een communist heeft leren kennen, die hem op de schrijnende tegenstelling attent maakt, die er in Italië tussen de armoede van miljoenen mensen en de pracht en praal bestaat, die vele kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders ten toon spreiden. Duidelijk blijkt, dat de schrijver de kritiek der communisten veelal gemotiveerd acht; hij laat de jonge geestelijke zelfs bekennen dat hij na een bezoek aan het Vaticaan een gevoel van lachledigheid, kunstmatigheid en onbehagen heeft behouden. Ook op andere minder wenselijke verhoudingen tussen seminaristen wordt kritiek geoefend.

Dit boek is niet geschreven door de een of andere vrijdenker of een tegenstander van de kerk, maar door iemand die meer dan 30 jaar in het Vaticaan leeft en vaak gelegenheid heeft met de paus te spreken en hem van advies te dienen.

Volgens het artikel in „Die Weltwoche“ moet men zelfs aannemen dat de paus het manuscript heeft gelezen en dat de publicatie zijn sanctie heeft gekregen. Slechts onder deze voorwaarde is het mogelijk dat Monsignore Bacci in zijn geëxponeerde positie deze stap kon wagen, in strijd met alle kerkelijke overleveringen, en dat er een bisschoppelijk vicariaat bereid gevonden werd, toestemming te geven

nam is, dat geen der drie houdingen voor vast dient aangenomen, dat naar de situatie telkens een keuze dient gedaan. De geest moet domineren, indien er problemen op te lossen zijn. Zich schikken is onjuist, waar de omstandigheden niet vastliggen, maar veranderen, zelfs door ons mede bepaald worden. Harmonie van geest en natuur betekent een voortdurend creatief deelnemen in het totale gebeuren. Nadrukkelijk laat hij dat gelden, zowel voor het individu als voor de maatschappij, van welke twee ook niet een een vaste „natuurlijke“ prioriteit heeft.

(Wordt vervolgd)

J. STRAUB.

tot de uitgave van dit ongewone boek.

Onze zustervereniging in de States, The American Humanist Association, die eigenlijk, gezien het grote Amerika, nog maar een kleine vereniging is, probeert door de uitgave van een keurig klein foldertje, nauwelijks een vierkante decimeter groot, zoals het in vierenvouwen vóór mij ligt, meer bekendheid aan haar streven te geven.

„Humanisme, een nieuw wereldgeloof“, is de titel van het drukwerkje, waarin de positie en het programma in enige korte duidelijke zinnen wordt aangegeven, b.v.: „Onze bedoeling is, eerder constructief dan negatief, eerder praktisch dan mystisch te zijn“. Onze leden zijn het eens met Albert Schweitzer, dat „humanisme in al zijn eenvoud de enige echte vorm van geestelijk leven is. Slechts die ethiek en religie, die in zichzelf het humanistisch ideaal dragen, hebben werkelijke waarde“. Wij geloven dat Julian Huxley gelijk had, toen hij zeide: „Het humanisme in de een of andere vorm zal de toekomstige wereldreligie zijn“. Ook onder de studenten begint de A.H.A. thans te werken, terwijl zij af en toe ook interviews over bepaalde humanistische onderwerpen met bekende Amerikaanse geleerden via de radio houdt.

H. A. P.-S.

Ontvangen Boeken

Dr P. Geyl, *Reacties*. N.V. A. Oosthoek's Uitg. Mij., Utrecht, 1952.

De bundel beschouwingen die de historicus Prof Dr P. Geyl onder de titel „Reacties“ het vorige jaar in het licht heeft gezonden, verdient de aandacht van de lezers van „Mens en Wereld“ voor zover zij historische en letterkundige belangstelling bezitten. Het grootste deel van het boek immers bestaat uit essays over Multatuli, Busken Huet, Menno ter Braak, Du Perron en Romein. Handelende over deze figuren, schrijft Geyl eigenlijk over de houding van de historicus tegenover de geschiedenis. Hij laat in het bijzonder zien hoe zij over de geschiedenis en de historische wetenschap oordelen en hoe zij deze wetenschap bedrijven. Geyl heeft daarbij gelegenheid te over vast te stellen dat uit persoonlijke ervaringen en gevoelens het gevaar van de verloocheining der geschiedenis steeds dreigt: bij Huet uit wrok, bij ter Braak uit een stemming van onvoldaanheid, bij Romein uit, wat Geyl noemt, hervormingsdrang. De schrijver waarschuwt daarmee voor de risico's die de critici van geestelijk leven en maatschappij steeds bedreigen. Juist zij lopen, volgens hem, het eerst het gevaar niet te voldoen aan de eisen, welke de

historicus gesteld moeten worden.

Pleit Geyl zodoende voor een zgn. objectiviteit, die daarin zou bestaan dat de geschiedschrijver zijn persoonlijkheid, zijn visie op heden en verleden zoveel mogelijk moet achterhouden? Zijn boek bewijst het tegendeel. De persoonlijkheid van Geyl is welbewust al evenzeer in het geding begrepen als dat het geval is bij de figuren, waarover hij schrijft. Maar Geyl verstaat onder objectiviteit een verantwoord subjectiviteit, d.w.z. een subjectiviteit, die zich voortdurend bewust is dat het leven — en dus ook de historie — een fel levend evenwicht is, tot stand gekomen door de spanningen tussen verzet en aanvaarding, verandering en traditie. Historicus en historie zijn daarin aan elkaar gelijk. Verbreekt de geschiedschrijver in zichzelf dit evenwicht — b.v. door uitsluitend uit verzet of onvoldaanheid te leven — dan is er kans dat hij, volgens Geyl, de historie geweld aan doet.

Door dit probleem in het middelpunt te zetten, raakt Geyl een aantal vragen van levenshouding aan, waarop de moderne mens antwoord zoekt, ook al gaat het om heel andere dingen dan de geschiedenis. De auteur doet het bovendien op een heldere wijze en bewijst opnieuw een boeiend schrijver te zijn.

B. C.

Marguerite Yourcenar, *Hadrianus Gedenkschriften* uit het frans vertaald door J. A. Sandifort, L.J.C. Boucher, Den Haag 1952.

Wij leren in dit boek Hadrianus kennen als een in vele opzichten typische vertegenwoordiger van het Romeinse volk, praktisch, zakelijk, rationeel en, waar nodig, hard. De figuur wordt nog belangwekkender voor ons door zijn ruimheid van blik en zijn humaniteit, zijn eerbied voor de mens. Door de synthese van deze twee categorieën van eigenschappen is het karakter van de hoofdpersoon bijzonder boeiend. De achtergrond, waartegen dit karakter getekend wordt — het leven aan het hof, Hadrianus' reizen, zijn bestuursmaatregelen — geeft ons een goed beeld van het Romeinse wereldrijk in de 2de eeuw na Chr., waarbij de schrijfster blijk geeft van een grondige kennis van de politieke situatie, de economie en de sociale omstandigheden van die tijd.

De vertaling is goed, behalve dat de Franse gewoonte om de Latijnse eigenamen te verfransen de vertaler enige malen op een dwaalspoor heeft gebracht.

R. B.

Dr H. C. Rümke, *Karakter en Aanleg in verband met het Ongeloof*, 4e druk, Ten Have, Amsterdam, 1953, f 3,50.

Prof. Dr. C. J. Bleeker, *Inleiding tot het Denken van Schweitzer*, Born, Assen, 1953, f 1,45.

Fragment uit de roman „Spanningen”

door Til Brugman¹⁾

Donia en Sijs zwenkten een geul binnen. Dit uitbundige voorjaar lokte met inhammen waar het van het pas gewekte leven reeds wemelde. Terwijl in de verte geschat dreunde en levens wegblies, ontlook hier vreedzaam de natuur. Wie deze uitersten overdacht, raakte een zinsverbijstering nabij. Niemand kon de tweespalt langer vatten, niemand vermocht de waanzin nog te verwerken.

Stil was het in hun boot, stil wiegelde nu ook de tweede de luwte binnen. De riemen priemden ogenblikkelijk vast, het water kleurde warmbruin van het opgewoelde veen, tot de dwarrelingen waren uitgespeeld, nadat de kussens waren rondgegeven en ieder zijn rustplekje had gevonden. Een trage deining, roeriger weer even toen Zwaantje neerstreek, schommelde behaaglijk de schuitjes. Volkomen overgegeven liet het gezelschap de zon op zich neerschijnen, als nooit te voren erkentelijk voor de weldoende warmte en al twijfelende toch hopen, dat zij de vitaminen mocht vervangen, die nergens te krijg waren en waarvan het leven afhing.

Van Kelcken zag hoe de een na de ander indommelde, de lijven in allerlei gedaanten gewrongen, de gezichten naar de nu pas waarlijk begrepen levensbron gekeerd, als waren ze door een opnieuw beleiden zonnediens beziel. Een puur lichamelijke vroomheid lag in trekken en houdingen besloten. Het, was bitter, dat het ellende moest zijn die deze volmaakte harmonie met het universum teweegbracht en tegelijk onderkende Donia de weldadigheid die van deze schamele vredigheid afstraalde. Iedere tel was de mens zich thans van de onzekerheid van zijn leven bewust en hield dankbaar het ogenblik vast dat hem bleef. Begaan en beschroomd, voelde Van Kelcken zich onder de blij blauwe koepel met de goede zonneschijn door zijn medeschepselen tot in zijn diepste vezelen ontroerd.

Screen..... Als een zucht van gelukzaligheid zou Couperus de uitroep hebben geslaakt en in zulk een klank de niet te omvamen lieflijkheid dezer stilte hebben vervat. Niets herinnerde meer aan de verstreken avond met de zielskwellende blootleggingen van menselijk bederf. Nu Van Kelcken over de bootrand tuurde, om ook door zichzelf niet bij zijn aandoeining verrast te worden, zag hij daar eveneens verrotting, die zelf uit opbloei ontstond. Hij zag hoe de grasjes, de halmen, de polletjes, het kruikeblad, driekwart vergaan en door dit proces onogelijk geworden, alweer alleraardigste

schulpjes en sprietjes en lenige stengels omhoogstuwden die, glad als gelakt, gaaf en ongeschonden bezig waren zich vol bescheiden tierigheid aan hun bestaantje te wijden. Indien maar het hart niet was verrot, de kern niet vergaan, ontsproot nog uit het geringste nieuw leven.

Die nacht nog was hij de wanhoop over de mensheid nabij geweest. In dit uur begon Donia op te veren, zoals het nietigste leven rondom. Wat Gij den minsten der Uwen hebt gedaan, zult Gij dat aan mij niet doen.....?

Welke schone verzuchting meteen de dood van zijn ervaring insloot. Want nauwelijks was zij aan zijn opgeklaard gemoed ontsnapt, of ze belette hem het denken verder te laten sluimeren.

Wie..... Gij? Wat..... Gij? Stelt de mens in plaats van de benaming God het begrip levensprincipe, dan is hij immers even ver. Bij het ondoorgroondelijke is hij aangeland, bij het althans tot op de huidige dag ondoorvorste en dientengevolge geduchte. Een put is het waarin al het onbegrepen wordt geworpen, een omgekeerde put, oneindig naar de hemel, zodat het duistere tot het verhevene wordt verhoogd. Het ondoorgroonde vertegenwoordigt een gevreesde macht, die blijkbaar niet spoedig genoeg bij het tot geen redelijkheid verplichtende goddelijke kon worden ondergebracht, teneinde de dreiging van het ongewetene te bannen. De horror vacui is nog niet van de lucht. Daar de mens deze macht nog niet door kennis omtrent haar wezen vermocht te bedwingen, tracht hij bij haar in het gevlucht te komen, laat niettemin nooit af haar door eredienst en smeekbeden met bedekte dwingelandij naar zijn hand te zetten, altoos voorzichtigjes om haar niet te vertoornen. Verkiest hij dus toch als een groot klein kind door het leven te gaan?

Zodra dit verslappende en ontmoedigende „tot hier toe en niet verder” Donia van Kelcken opnieuw met zijn apodictische uitwerking had overvallen, vermocht hij niet langer opgelucht te zijn, zomin als eens zijn legendarische voorvaderen, de naar kennis dorstende paradijsbewoners, bij het eerste schijnsel van besef hun fabuleuze onbezorgdheid konden bewaren, zomin als ooit enig mens ter wereld wie meer aan de rede dan aan de rust is gelegen zich aan deze onbekommerdheid met een eerlijk hart kon overgeven, onverschillig hoe hij zijn God noemt. Want in zake ondoorgroondelijkheid zijn alle godheden elkanders gelijken en bij gebrek aan uiteindelijke kennis hieromtrent zijn eveneens alle mensen elkaars evenknie.

Van Kelcken was in de van leven beweeglijke ondiepte blijven turen. Het plotselinge floers van zwakte voor zijn ogen was als een nevel opgetrokken. Hij zag nu over het watervlak heel duidelijk allerlei waterdiertjes met voorname stelligheid aan het werk, sierlijk en onbevungen. Wat wonder ook! Waarom zou alles wat leeft niet sierlijk en onbevungen zijn, behalve dan de mens, die met het ondoorgroondelijke alleen was gebleven zolang hij nu reeds bestond en er al zijn sierlijkheid en zijn hele onbevungenheid bij had ingeschoten. Met dit ondoorgroondelijke leefde hij altyddurend op gespannen voet. Mocht ook deze mensenslaching weer verleden zijn, zijn stelligheid kreeg hij niet weerom met een „bevrijding”.

Terug naar de natuur? Tussen het pluizige riet doemde met zijn ronde prui Rousseau voor zijn geest op. En tegelijk besefte Donia voor het eerst, en eigenlijk tot zijn schrik, dat dit welbeschouwd reactie was, dat de schepper van het Discours moe, zeer moe en radeloos moest zijn geweest, wellicht als gevolg van introspectie twijfelende aan de uitslag van menselijk bestier, wanhopende aan het menselijk brein. Anders zou hij zich niet met zo grote scherpheid al denkende tegen het denken, tegen de niet-natuur, dus tegen de cultuur, hebben gekant, de bron juist van zedelijkheid en geluk. Van de natuur aanvaardden we toch ook tornado en aardbeving, al zetten we ons tegen haar rampen schrap? Waarom zouden we dan de cultuur van ons werpen met haar catastrofen als oorlogen? Cultuurrampen bewezen alleen, dat er nog veel te doen overbleef. De natuur heeft de mens immers ook nog niet onder de knie. Waarom vervolgden we de natuur niet met onze ontevredenheid?

Als van een miniatuur schipperskeesje klonk het nog ongeoeffende geblaf van een woudaapje. Zijn kleurig opgetuigd kuifje viel nergens te bekennen, maar gedragen door het water drong zijn wouwwouw helder tot Donia door. Hij zou wel ergens ver van hier door de hoge grassen klauteren, parmantig en gelukkig. Ach, daar was die tegenstrijdigheid weer, omdat het geluk der natuurlijke creatuur zo licht met dat der zich van de cultuur bewuste werd dooreengebracht. Lijfelijk kent de mens deze voldaanheid immers ook. Geestelijk zal ze wel altijd partieel blijven.

Met een zwaai gooide Van Kelcken zich om, zijn rustende gezellen volkomen vergeten. Zo maar verder turen en de kleine dingen die een mens vertrouwd zijn oproepen, was dat misschien de soort van godsvrede die de gelaten der wijzen menigmaal tooide en de dromenden onder de kunstenaars, deze bij uitstek begenadigden, het leven tot een enkele benedictie maakte? Indien dit godsvrede was, was dat dan niet meteen de eeuwige slaap? De geringste voldaanheid over wat be-

¹⁾ inmiddels verschenen bij Uitg. Contact, Amsterdam.

HET WITTE DOEK

Moulin Rouge

cineast: John Huston

Il appartient au seul génie d'exprimer un maximum d'enchantements avec le minimum de matière (Het is aan het genie slechts gegeven de hoogste verrukkingen te schenken met de geringste middelen) zegt Claude Roger-Marx aan het slot van zijn inleiding bij de uitgave van 24 lithografiën van Henri-Raymond, Comte de Toulouse Lautrec (Bibliothèque Aldine des Arts, ed. Hazan). En hetzelfde zou ik willen zeggen met betrekking tot de film die de Amerikaanse cineast John Huston voor de Engelse productiemaatschappij Romulus

reikt was dempte reeds, ja, doodde misschien al, doch verdoezelde in ieder geval steeds het ene, uiteindelijke menselijke doel: het ondoordringbare te doordringen. Hovaardij heette zulks bij lieden die er in hun angst voor het ongekende een aanranding van hun almachtige in zagen. Immers, een door aanranding vertoornde God kon overal toeslaan en hen die zelfs niet eens iets wilden doorvorsen tezamen met die deugnieten van Lucifers in één moeite treffen. Had hem de familie Peters niet herhaaldelijk onder de neus gewreven, dat Bas en hij met hun verdomme's de oorlog als wrake des Heren over de aarde hadden gebracht? Ach ja, de Here! Een boeman. Hij deed waarschijnlijk niet anders dan aldoo godverdomme over zijn laf gespuis zeggen.

Hovaardij. Het zou wat. Nederiger dan de zoeker kon niet één schepsel zijn. Nederig waren zeker niet zij die voorgaven, meenden of zich diets maakten het ondoorgondelijke met een fetisj tot het doorvorste opgeheven te hebben. En het luguberste van alles was wel, dat deze hunkering naar de laatste dingen juist door hen werd verdoemd die er heel niet naar hunkerden en er met hun beeld en gelijkennis genoeg van geloofden te weten, zich in hun verwatenheid over geopenbaarde zekerheden opbliezen, welke hun notabene rechtstreeks of onrechtstreeks door het ongekende zelf zouden zijn gedaan. Donia van Kelcken werd er zich bewust van, dat hij weliswaar meer van de tollenaar dan van de farizeeër had, maar dat ook dit niet boven een in alle nederigheid toch hoogmoedig waardeoordeel uitkwam, dat niets met het pure, blijde leven gemeen had, zoals het zich hier voor hem in ware ootmoed' ontrolde.

Zijn gepeins, dat rusteloos heen en weer schoot zonder hierbij de vrolijke dartelheid der nijvere beestjes beneden in het water te benaderen, werd eensklaps door Klazien onderbroken.

Films heeft gemaakt, een film die op waardige wijze de grootmeester van de Franse grafische kunst bij het grote publiek introduceert. Het scenario (dat hij samen met Anthony Veiller schreef) is gebaseerd op een „best seller”, de roman „Moulin Rouge” van Pierre la Mure. In dit boek romantiseert deze middelmatige schrijver het leven van de kreupele kunstenaar, telg van een oud adellijk geslacht, van wiens persoonlijk leven nagenoeg niets met zekerheid te zeggen valt, op tamelijk grove en triviale wijze. Gelukkig echter hebben de beide scenaristen zich de grootst mogelijke vrijheid veroorloofd bij deze bewerking, zodat de film van een heel wat voorname allure is geworden dan de roman. Men zou kunnen zeggen, dat de titel die de film met het boek gemeen heeft de enige concessie is die de producent van de cineast heeft verlangd, om zijn product beter aan de man te kunnen brengen. Ik ben er dan ook van overtuigd dat het overgrote deel van hen die, aangelokt door deze scharlaken titel, de grote theaters binnenstromen teleurgesteld zal zijn en dat bijgevolg aan deze film geen „long run” beschoren is. Reden te meer om er in uw kring nog eens extra de aandacht op te vestigen. Ik meen namelijk, dat we hier met een filmwerk van bijzondere betekenis te maken hebben. Huston is er op tot dusver ongekende wijze in geslaagd, om de beeldende kunst te transponeren tot beweging op het witte doek. Het zijn de kleurenlitho's van Lautrec, zo kenmerkend voor de sfeer van het „fin de siècle”, die door Huston zijn overgebracht in de filmtaal en wel met behoud van het meest wezenlijke element: de kleur. Ten opzichte van de kleur bevindt de filmkunst zich nog in het experimentele stadium. Wie onzer heeft niet met de ogen geknipperd voor de schelle dissonanten van het technicolor-procédé? Toch wisten we wel, dat de techniek intussen al verder was gekomen en dat veel fijner genuanceerde kleuren-fotografie op het scherm kon worden geprojecteerd. Welnu, men zegt niet te veel, als men vaststelt dat de kleuren van deze film die van de originele steendrukken zeer nabij komen, waardoor uitteraard nog sterker de suggestie gewekt wordt van te verkeren in de sfeer die de tekenaar heeft uitgebeeld. Het is alsof Huston de figuren van Lautrec met een toverstaf be-roert en ze daardoor tot leven wekt. La Goulue, Jane Avril, Valentin Désossé, de negerdanser Chocolat, „la clownesse” Cha-u-kaofit en „la môme” Tokin, maar ook de vrouwenfiguren uit de serie „Elles” en de jockey's en de paarden van „Le paddock”, zij allen maken zich los van de verstilde beelden en worden herschepen in wezens van vlees en bloed. Grote lof verdient daarbij stellig Eliot Elisofon (de fotograaf van „Life”) die Huston geadviseerd heeft. De film geeft dan ook verbluffende staaltjes van fotografie te zien: het atelier van de schilder, de achterbuur-

ten van Mont Martre, de rokerige dansvloer van Moulin Rouge. De hoofdpersoon wordt strak en sober vertolkt door José Ferrer, terwijl Colette Marchand (danse-res van de „Ballets de Paris” van Roland Petit) de slet Marie Charlet op dikwijls adembenemende wijze uitbeeldt. Knap gespeeld is ook de kleine rol van de moeder door Claude Nollier (die de hoofdrol speelt in „Justice est faite”). Met deze film heeft Huston de belofte vervuld die besloten lag in zijn vorige film „The red badge of courage” welke hij nog in dienst van het Metro-Goldwyn-Mayer concern gemaakt heeft en waarbij het conflict ontstaan is dat hem met Hollywood heeft doen breken, om in Europa verder te werken op een wijze die strookte met zijn hoge opvattingen van de film als kunst. Ondanks het feit, dat „The red badge” in tamelijk verknipte en verminkte vorm op de markt is gebracht verraadt hij de meesterhand op menige plaats. Eigenlijk houdt zich reeds in die film de maker bezig met dezelfde artistieke opgave, het bewegelijk maken van schilderijen waarop het gebeuren van een vervlogen tijd is vastgelegd, in dit geval de Amerikaanse burgeroorlog. Er is dan ook alle aanleiding om na „Moulin Rouge” Huston's vorige film te gaan zien of herzien (indien filmclubs daartoe de gelegenheid bieden, want geen exploitant zal het aandurven!), welke in het licht van zijn jongste werk wellicht beter begrepen kan worden. Eens te meer wordt het ons dan duidelijk, in welk een moeilijke positie de cineast zich bevindt in vergelijking met andere scheppende kunstenaars. Doorgaans is hij met handen en voeten gebonden door de commerciële eisen welke de productiemaatschappij aan zijn schepping meent te mogen stellen. Het vervaardigen van een film is nu eenmaal een zaak waarbij miljoenen op het spel staan en de smaak van de gemiddelde bioscoopbezoeker (uit wiens portemonnaie tenslotte deze miljoenen moeten worden teruggewonnen) is nog zo weinig ontwikkeld, dat een zuiver kunstwerk nog bijna steeds een zekere strop betekent voor alle bij het uitbrengen betrokken instanties, voor producent, distributeur en exploitant. Het dwingt dan ook onze bewondering af, wanneer nochtans enkelen de verzenen tegen de prikkels slaan en door dik en dun blijven vechten voor hun artistieke integriteit. En zulk een is John Huston.

E. LOPES CARDOZO.

Ontvangen boeken

Dr. J. C. A. Fetter, *Inleiding tot het Denken van Kierkegaard*, Born, Assen, 1953, f 1,45.

Dr. A. Vloemans, *Wijsgerige Levensleer — Ethica*, Leopold, Den Haag, 1952, f 11,90.

UIT en OM het H.V.

ZO

„Zó” is de titel van het maandblad voor de Nederlandse strijdkrachten, dat door het Humanistisch Thuisfront in September voor de eerste maal werd uitgegeven. Artikelen van de Staatssecretaris van Oorlog, van de Voorzitter van het Thuisfront, en van de Directeur van het Vormingscentrum vormen in dit eerste nummer de hoofdschotel, maar ook treffen we in dit nummer reeds een aantal vaste rubrieken aan (sport, fotograferen, puzzles, e.d., en herinneringen van een veteraan).

Militairen kunnen zich voor een gratis-abonnement opgeven bij het Centraal Bureau Humanistisch Thuisfront, Hekelveld 16, Amsterdam, terwijl niet-militairen zich voor f 2,— per jaar op „Zó” kunnen abonneren.

Wij kunnen het Thuisfront met deze uitgave van harte gelukwensen, te meer waar blijkt, dat ook in ander opzicht het Thuisfront uitermate actief is. Twaalf vormingsbijeenkomsten voor militairen zullen er deze winter in De Ark gehouden worden. In Amersfoort, Vierhouten en Havelte zijn nu goed geoutilleerde militaire tehuizen, terwijl de bouw van een vierde, te Nunspeet, wordt voorbereid. In tal van garnizoensplaatsen zijn voorts soldatenclubs in wording.

kerstkamp in de Ark

Veel tradities is ons Verbond nog niet rijk. Dat kan ook nog nauwelijks. Toch zullen ze er komen, omdat de nodige consolidatie en stijlvolvig de traditie niet zullen kunnen ontberen.

„De Ark” kan hierbij een belangrijke rol vervullen, dat staat voor velen nu al vast. Onder anderen voor de deelnemers aan het Kerstkamp 1952, die elkaar bij 't afscheid een „Tot volgend jaar” toeriepen.

Welnu: er wordt weer een Kerstkamp gehouden in „De Ark”, van Donderdagavond 24 December tussen zeven en acht uur tot Zondagavond 27 December. (Desgewenst kan men ook eerder komen of langer blijven). Er zal een strijkkwaret voor ons spelen, een lezing worden gehouden, een filmprogramma worden ver-

Ontvangen boeken

Dr. J. L. Snethlage, *Met Wie ik zou willen trouwen*, Nieuwe Wieken, Amsterdam.

Russell W. Davenport, *Zo is Amerika*, vert. J. L. van Tijn, Servire, Den Haag, 1953.

Het Verbond binnenshuis

3 en 4 October

was weer eens één van die weekeinden, waarin het centrale Verbondsapparaat op volle toeren draaide. 's Vrijdagsavonds begon het eigenlijk al met een vergadering van de commissie, die zich bezig houdt met de vraag of herziening van de beginselverklaring gewenst is. Zaterdagsochtends vergaderde de commissie Practisch Humanisme en in de middag van diezelfde dag verplaatste de activiteit zich naar Nunspeet, waar in „De Ark” het hoofdbestuur bijeenkwam om zich in een langdurige zitting door een uitgebreide agenda heen te worstelen. Er werden belangrijke beslissingen genomen, waarvan hier wordt genoemd het besluit om

een tweede medewerker

in volledige dienst aan te stellen voor de geestelijke verzorging van de arbeiders in de werkkampen. De heer P. van der Vliet zal deze taak gaan uitoefenen in de noodgebieden, waar nog grote aantallen arbeiders gedurende langere tijd betrokken zullen zijn bij het herstel van de schade, aangericht tijdens de gruwelijke Februardagen.

Zaterdagavond begon de

T.K.C.

achter welke letters de zg. topkaderconferentie schuilgaat, een bijeenkomst van gewestvertegenwoordigers met leden van het hoofdbestuur, die tweemaal per jaar gehouden wordt.

Eén van de zaken, waarin deze conferentie zich verdiepte, was de

Verbondsorganisatie.

Na een inleiding door de Verbondssecretaris werden organisatorische problemen ten aanzien van gewesten, gemeenschappen en congres onder de loupe genomen. Aandacht werd besteed aan de

toond, enz. We rekenen er bovendien op, dat een aantal deelnemers zelf iets tot de feestvreugde zal willen bijdragen!

De leiding berust weer bij het echtpaar Terlingen; behoeft U nog méér aanbevelingen?

Het is wel gewenst, dat men zich zo spoedig mogelijk aanmeldt bij „De Ark” (Belvédèrelaan 14, Nunspeet), want de eerste opgaven zijn reeds binnen. Vaststelling van een maximum aantal deelnemers (40) is bovendien noodzakelijk. In principe zullen alleen volwassenen kunnen inschrijven. Men zij er op voorbereid, dat het delen van kamers met anderen regel zal zijn.

De kosten zullen f 20,— bedragen. Lakens en sloop kunnen gehuurd worden à f 1,50 per stel. Na ontvangst van de bevestiging verzoeken wij U het gehele bedrag te gireren, bij voorkeur vóór 1 Dec.

maatregelen, die werden getroffen om het contact te versterken tussen het hoofdbestuur en zijn organen aan de ene kant en de gemeenschappen en de gewesten aan de andere kant. De zwakke plekjes, die het congres 1953 vertoonde, werden nader bezien en leidden tot conclusies omtrent de plaats en de betekenis van het congres in het geheel der Verbondsorganisatie.

De Verbondspenningmeester leidde de besprekingen in, die werden gewijd aan *publiciteit en financiën*.

Deze twee zaken van zo uiteenlopend karakter bleken in de plannen, die het hoofdbestuur ontwikkelde, nauw met elkaar verbonden te zijn. Dat is niet verwonderlijk, wanneer men weet, dat beide, Verbondsfinanciën en Verbondssorgaan, nog steeds worstelen met een tekort aan ruimte. Het ziet er naar uit, dat de maatregelen, die het hoofdbestuur met instemming van de T.K.C. van plan is te nemen, een aanzienlijke stap in de goede richting zullen gaan betekenen. Al met al had de T.K.C. een uitvoerig programma af te werken en Zondagochtend om half negen zaten allen reeds weer om de conferentietafel verenigd. En al werden er dan wel eens smachtende blikken naar de herfstpracht rondom „De Ark” geworpen, de conferentie heeft — zelfs binnen het gestelde tijdschema — de agenda volledig en grondig behandeld. Dat is geheel te danken aan de constructieve en zakelijke wijze, waarop de T.K.C. haar zaken pleegt af te doen, hetgeen overigens aan de genoeglijkheid geen afbreuk blijkt te doen en de snedige opmerkingen niet belet welig te tieren.

De Verbondsvoorzitter kon dan ook in zijn sluitingswoord terecht spreken van een vruchtdragende en voldoening schenkende conferentie, die zijn deelnemers met nieuwe moed bezielde naar huis liet gaan.

Echter, daarmee is aan de uitwerking van de conferentie geen einde gekomen. In de

vergaderingen van gemeenschapsbestuurders, ..

die binnenkort in elk gewest gehouden zullen worden, komt immers het ter T.K.C. besprokene opnieuw aan de orde. Het lijkt overbodig uitvoerig duidelijk te maken, dat deze vergaderingen aan betekenis winnen, naarmate zij door meer gemeenschapsbestuurders worden bezocht en niet alleen door de meest centrale man van iedere gemeenschap, zoals onlangs abusievelijk werd vermeld.

Mogen volledig bezochte gewestvergaderingen in dezelfde sfeer van onderlinge verbondenheid als in „De Ark” heerste, hun aandacht schenken aan de belangrijke agenda-punten.

W. COENDERS.

HOOFDBESTUUR VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

Dagelijks Bestuur: Dr J. P. van Praag, voorzitter; Mr H. B. J. Waslander, vice-voorzitter; W. Coenders, secretaris; J. Bijleveld, penningmeester; H. Bongers, redacteur.
Adviserende D.B.leden: Ir P. Schut, Prof. Dr G. Stuijveling, Prof. Dr Libbe van der Wal.

Leden: Mevr. C. Feringa-van Noord, Mevr. A. J. Groenman-Deinum, Prof. Dr T. T. Ten Have, Joh. Jansen, W. C. Koppenberg, Mevr. H. A. Polak-Schwarz, H. Redeker, E. Schabracq, G. Stellinga, Mr A. Stempels, Mr Dr J. In 't Veld.

ADOpteert een VACANTIEKIND!

3e verantwoording J. V. te A. f 10,—.
Totaal f 847,97 incl. vorige verantw.

**A. H.
GERHARD
STICHTING**

Tehuizen voor
Buitenkerkelijke
Ouden van Dagen

Verantwoording van ontvangen
bedragen (vervolg):

E. S. te Utrecht f 5,—; F. A. J. M. te A'dam f 10,—; Mevr. G. A. K. te den Haag f 25,—; Mevr. C. L. de L. v. R. te ? f 25,—; C. L. Y. te A'dam f 25,—; H. de V. te Groningen f 25,—; Dr. A. J. B. te Eindhoven f 25,—; H. L. te Hattum f 25,—; F. O. te A'dam f 10,—; J. E. M. K.—v. W. te Dordrecht f 10,—; J. M. te Arnhem f 5,—; W. S. & Zonen te A'dam f 5,—; J. v. d. V. te Emmer Compascuum f 5,—; A. G. B. te Driebergen f 5,—; M. v. d. B. te R'dam f 5,—; G. J. v. L. te Leiden f 5,—; L. J. A. R. te A'dam f 5,—; D. S. te Haarlem f 5,—; H. L. te A'dam f 5,—; J. v. d. Zeil te den Haag f 5,—; A. H. te A'dam f 5,—; Mevr. M. B.—v. H. te Haarlem f 5,—; P. v. K. te den Haag f 5,—; Prof. Dr. D. v. L. te A'dam f 5,—; A. J. V. te A'dam f 25,—; Met beste groet. A. L. te Hilligersberg f 5,—; J. Z.—H. te Assen f 5,—; Mej. C. M. V. te A'dam f 25,—; J. v. E. te Apeldoorn f 25,—; Mevr. E. M.—v. R. te Gouda f 25,—; Mevr. Mr. N. Chr. E. v. d. B. te A'dam f 5,—; J. v. D. te Zeist f 5,—; A. W. v. d. C. te Amersfoort f 5,—; Mej. E. J. E. Z. te Alkmaar f 5,—; Mevr. H. A. V.—B. te Axel f 5,—; J. M. te den Haag f 5,—; C. J. H. te Doetinchem f 10,—; C. P. d. G. te den Haag f 10,—; W. A. P. F. L.—D. te Amersfoort f 25,—; J. H. G. te Wassenaar f 25,—; E. J. O. te Achthuizen f 25,—; W. J. S.—D. te Drachten f 25,—; Dr. H. P. B.—P. te Ede f 25,—; Mr. E. B. H. v. d. S. te Arnhem

f 5,—; A. v. d. B. te Waalre f 5,—; Mevr. A. Z. M.—B. te A'dam f 5,—; N. v. d. L. te A'dam f 5,—; R. B. te Amsterdam f 5,—; Dr. Mr. H. v. Z. te den Haag f 5,—; S. de W. te A'dam f 5,—; A. G. H. K. te A'dam f 5,—; N. S. te Hellen-
doorn f 5,—; A. H. J. B. v. L.—Z. te Bloemendaal f 5,—; J. in 't V. te den Haag f 2,50; Joh. D.—Z. te R'dam f 25,—; Jan Z. te A'dam f 25,—; W. M. D. te A'dam f 25,—; Mevr. E. v. L.—W. te R'dam f 1,—; G. S. te Leeuwarden f 2,—; J. v. d. S. te A'dam f 5,—; Hansa A'dam f 5,—; M. D.—B. te Wolvega f 5,—; N. K. te den Haag f 5,—; P. K. te A'dam f 5,—; W. A. W. te Enschede ?? f 5,—; C. P. v. B. te den Haag f 5,—; A. S. K.—L. te A'dam f 5,—; C. F. E. te A'dam f 5,—; J. G. te Nederhorst den Berg f 5,—; J. G. te R'dam f 5,—; W. K. te A'dam f 5,—; Zr. H. A. M. te Havelte f 25,—; Dr. F. B. te A'dam f 10,—; J. P. te A'dam f 2,50; C. A. v. E. te Zaltbommel f 5,—; B. C. V. te Hengelo (O.) f 5,—; A. P. v. R. te Heemstede f 5,—; R. G. te Leiden f 5,—; Joh. W. te Eefde f 5,—; F. A. de R. te Lemmer f 25,—; Prof. Dr. D. v. E. te A'dam f 5,—; N. E. v. C.—L. te A'dam f 5,—; Ing. L. V. V. M. te Hengelo (O.) f 5,—; J. G. R. te Utrecht f 5,—; G. v. L. te den Haag f 5,—; Tl. W. Z. te Sneek f 10,—; Dr. H. G. S. te Blaricum f 5,—.

De Ark

Humanistisch Conferentie- en
Vacantie-oord te Nunspeet

**Ideaal voor
conferentie's en congressen**

100 bedden, stromend water,
centrale verwarming (in hoofdgebouw),
prima keuken.

**Vraagt onze
speciale tarieven**

Bespreking bij Hum. Conferentie-oord
„De Ark”, Belvédèrelaan 14, Nunspeet,
Telefoon K 3412-2404

HUMANISTISCH THUISFRONT

geeft advies, hulp en bijstand aan mili-
tair, gedemobiliseerden en hun
gezinnen.

Centraal Bureau: Hekelveld 16, A'dam-C.,
telefoon: 38583.

GEZOCHT OPGEWEKTE FLINKE DAME

in besch. milieu, gezin 3 pers. (gew. eenv. huish.) ter algeh. vervanging
van de huisvrouw, die andere werkzaamheden heeft. Hulp voor ruw
werk aanwezig. Werkelijke dame tot ong. 45 jaar, die goede gezond-
heid geniet, besch. is in voork. en optreden, vindt bij ons een echt tehuis
in prettige omgeving in groot herenhuis, centr. industriestad Z.-H.

Br. m. voll. bijzonderh. en verl. salaris onder No. OC 2 v. d. blad.

Binnenkort verschijnt:

Humanisme en Religie

een serie opstellen van
J. P. van Praag: Inleiding.
D. H. Prins: Religie en beleving.
P. Schut: Rede en religie.
G. H. Streurman: Mens en cosmos bij
Goethe.
H. Redeker: Religieus existentialisme.
Kwee Swan Liat: Oosters Humanisme.

**91 bladz.
Ingenaaid f 1.90.**

Bestellingen op postgiro 304960, t.n.v.
Humanistisch Verbond, Bleyenburgerstr. 1,
Utrecht of bij de plaatselijke gemeen-
schappen.

HUMANISTISCHE WEEKKALENDER 1954

Het schild van deze kalender is een prach-
tige reproductie van de rietpentekening
„De Fontein” van Vincent van Gogh.

De teksten werden gekozen
door Dr. G. Cannegieter en
Prof. Dr. Garnt Stuijveling.

Een prachtig en smaakvol geschenk en
een vreugde om zelf te bezitten.

Prijs f 1.75

Bestellingen bij de gemeenschappen of bij
het Centraal Bureau Humanistisch Ver-
bond, Bleyenburgerstr. 1, Utrecht, postgiro
304960.

AURORA INTRODUCEERT SPAARCERTIFICATEN

MET 3 % SAMENGESTELDE INTEREST
EN RISICODEKKING BIJ VOOR-OVERLIJDEN

DE IDEALE BELEGCIING VOOR SPAARGELDEN!

Vraagt vrijblijvend nadere inlichtingen aan:

N.V. LEVENSVZERZEKERING-MAATSCHAPPIJ

AURORA

OPGERICHT 1887

AMSTERDAM - HERENGRACHT 62 - TEL. 47006-42878

Wat leeft er onder
de jongeren?

DE LIBERTIJN

maandblad voor jongeren
uitgave: humanistische
jongeren gemeenschap

abonn.: f 1.50 per jaar

Neemt U eens een proefabonnement
voor het lopende jaar à f 0,75.

Redactie-secretariaat: IJzerstr. 46b,
Rotterdam-W.

Betalingen: postrekening 58.48.02
t.n.v. penningmeester H.J.G., Am-
sterdam.

De kerkelijken zorgen voor hun wezen
door het instandhouden van weeshuizen
etc.

Buiten-kerkelijken zorgen voor hun
wezen door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het beginsel
„Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap
bij de Secretaris W. DE HAAS,
Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W.

Vorming tot het bekleden van

LEIDING-GEVENDE

FUNCTIES

Voornamelijk door
schriftelijke studie

Gratis prospectus:

„Universitas”. P. C. Hooflaan 55, Zeist

SECRETARESSE

heeft nog 2 à 2½ dag en enige avonden
per week beschikbaar voor alle mogelijke
kantoorwerkzaamheden stad Utrecht of
omgeving. Brieven letter OC 1 bureau
v. d. blad.

AANGEBODEN

In Landhuis prima verzorging voor echt-
paar. Alle comfort. Telf. 3225, Naarderstr.
68, halte Rozenlaantje, Laren N.H.

GEPENS. HOOFD-BOEKHOUDER

verzorgt correct Uw boekhouding en Uw
belastingzaken, tegen bill. vergoeding.
E.N.K.A.B. Postbus 4025 Rijswijk (Z.-H.).

PIANISTE

dipl. C I en C II Amst. Conservatorium
heeft tijd voor enige leerl. evt. aan-huis.
Minke Bos, Granaatstr. 16 II, A'dam-Z.

Gratis

de fascinerende roman van JACK LONDON

Koning Alcohol

268 blz., geb., indien U een der onderstaande
boeken uit deze advertentie bestelt:

1. THOMAS MANN: *De verwisselde hoofden*.
Een Indische legende. Gebonden Vroeger f 4,50, NU f 2,35
2. EUG. FROMENTIN: *De oude meesters*.
De Nederl. schilderkunst van v. Eyck tot Rembrandt.
Met 100 afb. Gebonden Vroeger f 7,90, NU f 3,90
3. THEUN DE VRIES: *De vrijheid gaat in 't rood gekleed*.
Roman over een negerslaaf. Gebonden Vroeger f 5,50 NU, f 2,25
4. G. H. 's GRAVESANDE: *E. du Perron*.
Herinneringen en Bescheiden. Geill. Geb. Vroeger f 5,90, NU f 2,50
5. HENRI A. ETT: *De betekenis van Multatuli voor onze tijd*.
Gebonden. Vroeger f 3,90 NU, f 1,95

Prijzen excl. porto. — Uitvoerige boekenlijst gratis op aanvraag.

BON voor de lezers van M. en W. (te verzenden in
open enveloppe met 2 cent porto) aan:

Genootschap voor Boekenvrienden — Postbus 12 — Hilversum
Wilt U mij uit Uw aanbieding zenden: Boek 1-2-3-4-5 *

Naam

Straat

Plaats

Postgiro 170915 t.n.v. De Boekenvriend, Postbus 12, Hilversum
* Doorstrepen wat niet verlangd wordt.

wordt lid van het GENOOTSCHAP „BOEKENVRIENDEN”

CREMATIE

Het lidmaatschap der Vereniging voor Facultatieve Lijkverbranding
geeft recht op toepassing van lage crematie-tarieven. Gezins-
contributie f 3.— per jaar. De Vereniging bemiddelt voor ge-
zinsverzekering op speciale voorwaarden.

Alle gewenste inlichtingen: Hoofdkantoor
Riouwstr. 186, Tel. 554797, 'S-GRAVENHAGE.